

De fauna heeft ook zijn eigen wensen

Vraag een beheerder of onderzoeker naar het effect van herstelmaatregelen in een bepaald natuurgebied, en de kans is groot dat hij op de propfen komt met een aantal plantensoorten die zijn teruggekeerd. Misschien dat een enkeling nog wat broedvogels of een mooie vlindersoort weet te noemen, maar dan is het vaak wel afgelopen met de fauna.

Ook bij de doelstelling voor het OBN was er tot voor kort nog weinig aandacht voor de fauna. Bij het formuleren van de effectgerichte maatregelen is altijd uitgegaan van de gunstige effecten op de vegetatie. Is de vegetatie eenmaal hersteld, zo was het idee, dan zou fauna daar 'vanzelf' wel van profiteren.

Faunaspecialisten merkten echter dat de dieren lang niet altijd terugkomen of dat zelfs sprake was van het vernietigen van nog wél aanwezige populaties door effectgerichte maatregelen als (grootschalig) plaggen en baggeren.

Deze informatie leidde anderhalf jaar geleden tot de oprichting van het deskundigenteam Fauna. Dit deskundigenteam onderzoekt nu welke diersoorten te lijden hebben van de 'ver-thema's' en hoe deze soorten middels effectgerichte maatregelen geholpen kunnen worden. Vlak voor de zomer bracht het team alvast een rapport uit met daarin richtlijnen voor het uitvoeren van maatregelen. Dit laatste is niet alleen bedoeld om 'fauna-ongelukken' bij herstelmaatregelen te voorkomen, maar ook om de

maatregelen zó uit te voeren dat de fauna er juist beter van wordt.

Specialistenwerk

Dick Bal, voorzitter van het deskundigenteam Fauna, wil de beheerders en de bij OBN betrokken onderzoekers niet te hard afvallen. Bij hen bestaat nu eenmaal meer parate kennis over flora dan over fauna, omdat het veel gemakkelijker is om de ontwikkeling van flora te volgen. Er zijn veel en veel meer diersoorten en het determineren daarvan is vaak echt specialistenwerk. Vanuit het onderzoek is ook

om het succes van herstelbeheer alleen af te lezen aan de veranderingen in de vegetatie. De biodiversiteit bestaat voor het grootste deel uit diersoorten en ook de doelsoortenlijst van het Ministerie van LNV bestaat voor een groot deel uit fauna. En die fauna is uiteraard evenzeer gebaat bij een goed ecosysteem. De geschiktheid voor de fauna kun je meestal niet alleen aflezen aan het voorkomen van plantensoorten. De fauna stelt duidelijk ook eigen eisen. Soms heeft een terrein voor de flora nauwelijks meer betekenis, maar is het voor

De fauna heeft er baat bij als plagwerkzaamheden niet te grootschalig worden uitgevoerd en er voldoende dynamiek is. Betreding kan dus juist positief werken voor sommige diersoorten.

veel minder bekend over de causale verbanden tussen het voorkomen van diersoorten en milieuomstandigheden. Fauna is dus een minder voor de hand liggende parameter om de veranderingen te monitoren. Dick Bal: 'Toch is het onvoldoende

de fauna nog heel belangrijk. Een aardig voorbeeld is in dit verband de vergrassing door pijpenstrootje. Lange tijd is alles ingezet om overwoekering met pijpenstrootje tegen te gaan. Maar de laatste tijd komen we er steeds meer achter dat in sterk vergraste

De Nieuwsbrief OBN is een uitgave van het Expertisecentrum LNV verschijnt tenminste vier maal per jaar als bijlage in het Vakblad Natuurbeheer. De nieuwsbrief is ook los verkrijgbaar! Losse nummers kunt u aanvragen bij het Expertisecentrum LNV.

Redactie-adres
Expertisecentrum LNV,
onderdeel Natuurbeheer
Postbus 30
6700 AA Wageningen
t 0317 474 838
f 0317 427 561
Redactie
Geert van Duinhoven
Vormgeving
Grafisch Atelier Wageningen

Voor inhoudelijke vragen over OBN kunt u zich wenden tot een van de deskundigenteams:

Bossen
P.A. van den Tweel
t 026 353 93 10
Natte schraallanden
drs. A.J.M. Jansen,
t 030 606 95 85
Hoogveen
prof. dr. M. Schouten,
t 030 692 63 23
Droge duinen en stuifzanden
dr. A.M. Kooijman,
t 020 525 74 51
Fauna
ir. D. Bal,
t 0317 474 829
Droge en vochtige schraallanden, heide en kalkgraslanden
dr. R. Bobbink,
t 030 253 68 52
Zwakgebufferde oppervlaktewateren
dr. J.G.M. Roelofs,
t 024 365 23 40
Laagveenwateren
dr. ir. H. Hosper,
t 0320 298 411
Contactpersoon programma OBN-Kennis
drs. M. Klein
t 0317 474 838

heidevelden en hoogvenen nog veel bedreigde diersoorten kunnen voorkomen, die het juist moeilijk krijgen of zullen verdwijnen als de vergrassing al te voortvarend wordt aangepakt.'

Er zijn de afgelopen jaren zo door onwetendheid regelmatig projecten uitgevoerd waar de fauna ernstig van geleden heeft. Met name daar waar heel grootschalig is geplagd, zijn hagedissen en slangen in één klap hun hele habitat kwijtgeraakt. Ook te intensieve begrazing heeft in een aantal gevallen voor een flinke terugslag gezorgd bij nog resterende populaties van reptielen en insecten. Door het compleet of op een verkeerd tijdstip in het jaar leegbaggeren van vennen zijn soms amfibieën, verscholen in de modderbodem, verdwenen.

Afwisseling

Bal: 'Een van de vuistregels waarvan we willen dat beheerders die gaan hanteren, is dat zij bij het uitvoeren van maatregelen letten op het instandhouden van structuurverschillen en gradiënten in het terrein. Planten zijn afhankelijk van specifieke groeiplaatsomstandigheden, zoals zuurgraad, vocht, licht en voedingstoestand. Maar dieren hebben geen vaste groeiplaats: dieren zoeken voedsel of een partner voor de voortplanting, ze hebben nestgelegenheid nodig, ze moeten ergens kunnen overwinteren of zich kunnen schuilhouden voor vijanden. Een terrein zal daarom vaak pas een rijke fauna hebben als er een afwisseling is van hoge en lage vegetatie, open plekken, natte en droge plekken. Daarnaast stellen dieren ook vaak nog gedurende het seizoen, afhankelijk van hun levensstadium, verschillende eisen aan hun omgeving. Dus ook gedurende het jaar moet er voldoende variatie zijn. Tegelijk is duidelijk dat bepaalde soorten wél over een groot oppervlak aan geschikt habitat moeten beschikken (met name de grotere dieren). De combinatie van een groot oppervlak aan geschikt habitat voor de ene soort en het

aanwezig zijn van terreinheterogeniteit voor de andere soort vergt een goed doordenken van het meest adequate herstel- en instandhoudingsbeheer!'

Niet te netjes

Ten opzichte van de huidige manier van uitvoeren, komt het er in ieder geval op aan om de herstelmaatregelen vooral niet te grootschalig, niet te netjes en niet helemaal in één keer uit te voeren, zodat ook na de maatregelen nog steeds allerhande structuurverschillen blijven bestaan. Beheerders zouden de maatregelen dus in tijd en ruimte moeten faseren. Bij het instandhoudingsbeheer is het daarnaast ook goed om enige vorm van dynamiek in het terrein te bevorderen. Zo kan bijvoorbeeld de aanwezigheid van paden, en zelfs het toestaan van enige betreding van de vegetatie buiten de paden, gunstig zijn voor fauna en trouwens ook voor een deel van de flora. De voorzitter van het deskundigenteam kan zich echter wel voorstellen dat een beheerder zich afvraagt of dit nu allemaal wel nodig is en of hij nu met alle mogelijke eisen van een enorm scala aan soorten moet rekening houden. Dick Bal: 'Gelukkig konden we in het richtlijnenprogramma vrij specifiek aangeven voor welke soorten een bepaalde manier van uitvoeren van een maatregel zinvol is. Lang niet alle relevante soorten komen ook daadwerkelijk voor in een terrein. Daarom is het zo belangrijk om voorafgaand aan een voorgenomen maatregel te weten welke diersoorten in je terrein voorkomen. Dan weet je waar je voor moet oppassen als je gaat uitvoeren en je weet ook waarvoor je niet hoeft op te passen. We moeten de uitvoering immers niet nodeloos ingewikkeld en duur maken.'

Herstel van natte schraallanden: bezint eer ge begint

André Jansen wijdde er zelfs een stelling in zijn proefschrift aan: Het aantal succesvol herstelde natuurgebieden zal toenemen wanneer de samenwerking tussen beleidsmaker, onderzoeker, terreinbeheerder en uitvoerder geïntensiveerd wordt. De voorzitter van het OBN-deskundigenteam Natte schraallanden promoveerde dit voorjaar op een wetenschappelijk proefschrift over het herstel van natte schraallanden. Eén van zijn belangrijkste boodschappen is dat de natuur een enorme herstelkracht heeft maar dat herstel alleen succesvol zal zijn als de verschillende partijen goed met elkaar samenwerken.

Het proefschrift 'Hydrology and restoration of wet heathland and fen meadow communities' is een gedegen boek waar André Jansen zijn ervaringen van twaalf jaar herstelmaatregelen in natte schraallanden heeft opgeschreven. Proefschriften zijn niet zelden een verhandeling waar de koppeling met de praktijk ver te zoeken is. Jansen, werkzaam bij Kiwa, probeert in zijn boek juist duidelijk te maken wat beheerders allemaal kunnen doen met de kennis die hij heeft opgedaan met het herstel en beheer van dit zeldzame en bedreigde ecosysteem.

'Voordat beheerders herstelmaatregelen gaan uitvoeren, moeten ze eerst heel goed uitzoeken wat het probleem precies is. Met verkeerde maatregelen is schade zo aangebracht. Op het eerste gezicht lijken de problemen in elk terrein misschien wel hetzelfde en er zijn ook een aantal algemene principes maar het is belangrijk om vooral ook de specifieke terreineigenschappen in kaart te brengen. Ik heb in het boek op basis van het onderzoek de belangrijkste onderwerpen op een rij gezet waar beheerders

rekening mee moeten houden. Maar, herstel van natte schraallanden is en blijft maatwerk.'

Oude reliëf

Het principe van het herstel van de blauwgraslanden en natte heiden is het herstellen van de oude standplaatscondities. In het algemeen betekent dit het afplagen van de organische top laag. Daarvoor is het essentieel dat de hydrologie van een gebied goed in kaart wordt gebracht. In het verleden zijn nogal eens herstelprojecten uitgevoerd waar te weinig rekening is gehouden met het waterregime. 'Op voormalige landbouwgronden zie je natuurlijk helemaal niets meer van het oude reliëf. Door heel nauwkeurig het bodemprofiel en de hydrologie in kaart te brengen met behulp van boringen en peilbuizen, kom je er achter waar vroeger het water gestroomd moet hebben en waar de laagten waren. Alleen op die manier kom je er achter waar de zaadbank zit en tot op welke diepte je dus eventueel moet gaan afplagen.'

De zaadbank is naast het reliëf en de hydrologie een andere belangrijke factor voor herstel.

Beheerders moeten zoveel mogelijk weten welke vegetatie er ooit heeft gestaan en welke soorten er nu nog voorkomen. 'Helaas heb-

ben soorten van blauwgraslanden vaak een relatief kort levende zaadbank. Dat wil zeggen dat soorten zich na de herstelmaatregelen vaak niet vestigen. De beste resultaten worden daarom bereikt wanneer herstel plaatsvindt in of grenzend aan bestaande, goed ontwikkelde blauwgraslanden. Als de zaadbank nog wel geheel of gedeeltelijk in goede staat aanwezig is, is het ook nog eens van belang dat de herstelmaatregelen op het goede moment in het jaar worden uitgevoerd. Als het zaad 'bloot' komt te liggen op een slecht moment, bijvoorbeeld tijdens vorst of ernstige droogte, kan het zijn dat het zaad in een keer kapot gaat en ben je dus alsnog alles kwijt.'

'Het onderzoek naar de hydrologie en de zaadbank heeft natuurlijk alleen zin als vervolgens in de uitvoering daar ook heel goed rekening mee gehouden wordt. Je kan nog zoveel te weten zijn gekomen van een gebied, als een kraanmachinist vervolgens bij het plagen niet precies weet wat er van hem verwacht wordt en als hij niet in staat is om dat nauwkeurig uit te voeren, is alles voor niets geweest. Beheerder, onderzoek en uitvoering moeten hier heel nauw met elkaar samenwerken voor een goed resultaat.'

Geen haast

Hydrologie, reliëf, historische vegetatie. Het is nogal wat dat een beheerder moet weten voordat hij aan de slag gaat. Is het wel reëel om dat van beheerders te verwachten? Jansen: 'Ik noem het wel eens ijschotsjes springen. Het is inderdaad onmogelijk om alles tot in detail te weten over een terrein en zijn historie. Het gaat erom zoveel mogelijk brokstukken kennis te vergaren van een terrein en daarmee te durven 'spelen' om op die manier een

ob+n nieuws

Handleiding EGM vernieuwd

Subsidie Effectgerichte Maatregelen (EGM-subsidie) zal ook in 2001 geheel via de Regeling effectgerichte maatregelen in bossen en natuurterreinen (Regeling EGM) verlopen. Pas in 2002 zal EGM-subsidie ook deels via de Subsidie-regeling natuurbeheer 2000 (SN) gaan lopen; per 2003 zullen nieuwe EGM-subsidies geheel via de SN gaan lopen. De EGM-handleiding uit 1996 is nu vervangen door de EGM-handleiding 2001, waarin de beleidsregels en andere aanwijzingen staan voor het aanvragen van subsidies voor EGM-maatregelen die vanaf 2001 in uitvoering worden genomen. Omdat besluitvorming binnen LNV nog niet is afgerond, draagt de Handleiding EGM 2001 nu nog de naam 'concept'. Na publicatie in de Staatscourant later dit jaar zal de conceptversie worden vervangen door een definitieve versie. De subsidieaanvragen voor 2001 kunnen aan de hand van de Handleiding EGM 2001 versie concept, juli 2000 worden aangevraagd.

Niet alleen is deze handleiding een stuk dunner dan de vorige versie, ook zijn een aantal belangrijke wijzigingen doorgevoerd. Deze wijzigingen hebben betrekking op kennisinhoudelijke en procedurele zaken.

Wat is er kennisinhoudelijk veranderd?

Onder andere:

- de status van de maatregelen is opnieuw vastgesteld,
- een aantal aanpassingen en uitbreidingen in het maatregelenpakket,
- wijzigingen in de wijze van uitvoering van de maatregelen.

beeld te krijgen: van ijsschots naar ijsschots springen. Probeer te analyseren hoe het er ooit uitgezien kan hebben, wat er is gebeurd om vervolgens een plan te maken wat de grootste kans op succes heeft. Een aantal jaar geleden werd er nog wel eens te

snel gedacht: 'verdroging? dan voeren we toch water aan'. Het is duidelijk dat dat niet werkt en in een aantal gevallen zelfs averechts heeft gewerkt. Mijn advies is dan ook 'Bezint eer ge begint'. In de meeste gevallen heeft herstel namelijk ook niet zo'n haast en is het beter om een paar jaar in samenwerking met onderzoekers na te gaan wat de beste herstelmaatregelen zijn. Wat dat betreft zou ik beheerders dan ook op het hart willen drukken: gebruik de beschikbare kennis van onderzoekers en vraag de onderzoekers om advies. Het deskundigenteam is er voor in het leven geroepen. Het is helemaal geen schande als beheerders niet alles weten van hun terrein of van de processen die er spelen. Ik zie helaas zo vaak dat beheerders het allemaal zelf willen oplossen en de weg niet weten te vinden naar bijvoorbeeld ons deskundigenteam.'

Bottleneck

Met goede wil kan een beheerder dus een zinvolle samenwerking tot stand brengen met onderzoekers en uitvoerders. Maar wat die beheerder natuurlijk zelf nauwelijks in de hand heeft, is de vierde 'speler' uit het rijtje: het beleid. Volgens Jansen is dat beleid helaas nog wel eens een bottleneck voor een succesvol herstel. 'Je kan een prachtig plan hebben voor herstel van natte schraallanden maar als daar geen beleidsmatig draagvlak voor is, heb je er niets aan. Uit mijn onderzoek blijkt dat het heel belangrijk is dat herstel vooral in de nabijheid van bestaande gebieden moet plaatsvinden. Maar als je geen mogelijkheden hebt om die bestaande natuurkernen uit te breiden, omdat ze niet in verkoop komen of omdat ze niet zijn begrensd door de provincie, dan begin je niets. Ik denk dat het dus van essentieel belang is dat er een betere samenwerking komt tussen beheerders, onderzoekers en beleidsmakers. Ook OBN kan daar een impuls aan geven.'

Wat is er procedureel veranderd?

Ondermeer:

- de status van de maatregel en procedure zijn beter op elkaar afgestemd,
- de subsidiebedragen zijn verhoogd naar 95%.

Nadere informatie bij G. van Ommering, Directie Natuurbeheer, tel. 070-3785778, email g.van.ommering@n.agro.nl (beleidsmatige en inhoudelijke aspecten van de regelingen en de handleiding). De Handleiding EGM kan worden aangevraagd bij het Expertisecentrum LNV, M. Leusink, telefoon 0317-474822/474826, e-mail m.l.leusink@eclnv.agro.nl

Publicaties

Er zijn een aantal nieuwe OBN-publicaties bij het Expertisecentrum LNV te bestellen:

- 'Sleutelen aan vennen' (OBN-09): deze 'sleutel' is de beheerder behulpzaam bij het kiezen van het meest optimale maatregelenpakket.
- 'A vision for survival' (OBN-11): de Engelse vertaling van de brochure 'Zicht op overleven'.
- 'Jaarverslag OB+N 1999' (OBN-12): verslag van alle activiteiten die binnen het OBN in 1999 zijn uitgevoerd. Deze rapporten zijn onder vermelding van de rapportcode te bestellen bij het Expertisecentrum LNV, telefoon 0317-474801, of e-mail balie@eclnv.agro.nl